

ORTA DOĞU'DA ARAP-İSRAİL MÜCADELELERİ VE TÜRKİYE

KAŞTAN, Yüksel
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Orta Doğu topraklarında II. Dünya Savaşı'na kadar İngiltere, SSCB, Fransa söz sahibi olmalarına karşın, II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte bölgede ABD, SSCB, Almanya ve İngiltere hâkimiyetine devam ettirseler de en büyük pay ABD'nin olur. ABD bölgedeki bu nüfuzlarını hâlen devam ettirmekte ve bütün kontrolleri ellerinde bulundurmaktadır. Özellikle 1990'dan sonra SSCB'nin parçalanma sürecine girmesiyle birlikte ABD yalnız kalır ve bölgenin kontrolünü tamamen ele geçirme mücadelesine girer. Asırlar boyunca her zaman önemini kaybetmeyen Mezopotamya ve verimli Nil toprakları günümüzde de birçok ülkenin nüfuz strateji planları içerisinde yer almaktadır.

Orta Doğu'da huzurun bozulması I. Dünya Savaşı ile başlar ve bölge hâlen bir huzura kavuşamaz. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası 1948 yılında Filistin toprakları içerisinde İsrail Devleti'nin Batılı devletlerin nüfuzu ile kurdurulması ile bölgede dengeler bozularak huzursuzluklar baş göstermeye başlar.

Bu çalışmada Arap topraklarında Yahudi husumetinin tarihi süreci, Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulması sonrasındaki Arap-İsrail savaş ve mücadeleleri, Kıbrıs Adası'nın Akdeniz'deki stratejik önemi, Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşlarındaki Orta Doğu siyaseti ile Arap-İsrail savaşlarının Müslüman ülkeler arasındaki ekonomik birlikteliğe etkisi konuları irdelenerek bir sonuca varılmaya çalışılır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Filistin, İsrail, Türkiye, ekonomi.

ABSTRACT

The Arab-Israel Struggle in The Middle-East and Turkey

Despite England, USSR and France's rule at the Middle-East territories until The Second World War, even though USA, USSR, Germany and England's rule continued in the process after The Second World War at the region, USA has had the biggest influence to this region. USA is still continuing this clout at the region and keeping all the controls at this time. Especially, after 1990, with the beginning of the breakup of the Soviet Union, USA was left alone and began the struggle to take over all of the region. For centuries, Mesopotamia has never lost

its importance and the abundant Nile territory is stil in a lot of country's clout strategy plans today.

The unrest in the Middle-East has been started with the First World War, and stil, peace couldn't be maintained in the region today. Especially after The Second World War in the year 1948, the founding of the Israil State with the clout of Western Governments in the Palestine territories caused a disturbance in the balance of the region and uneasiness appeared.

In this work, the historical process of The Jewish hostility in Arabian territories, the Arab-Israel War and struggles after the founding of The Israel state in Palestinian territories, Cyprus Island's strategic importance in the Mediterranean, Turkey's Middle-East politics during the time of Arab-Israel struggles and the effects of the Arab-Israel struggles to the economic synergy of the Muslim Countries are examined in order to reach to a conclusion.

Key Words: Middle-East, Palestine, İsrail, Turkey, economy.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit zamanında Filistin Bölgesi'nde bir Yahudi Devleti kurulması gündeme gelir ve bunun için Yahudilerce II. Abdülhamit'ten toprak istenir, fakat padişah bu teklifi kabul etmez. Böylece Yahudilerin dünyada hangi topraklara yerleşecekleri ve devletlerini kuracakları şekillenmeye başlar. Bundan sonra belirlenen amaca ulaşabilmek için strateji üretilmeye başlanır. I. Dünya Savaşı öncesinde Filistin topraklarına Siyonist görüşe sahip olmayan Ortodoks Yahudileri yer almaktadır. Bunlar toprak sahibi Baron de Rothschild tarafından bölgeye getirilir. Rothschild'in finanse ettiği Yahudi özel sektörü ile tek bir Yahudi devleti kurabilmek amacıyla Rusya'dan ihtilal fikirleriyle Siyonist Poale Zion işçileri bölgeye getirilir. Bu işçilerin liderliğini Ben Gurrion yapar. David Gordon'un fikirlerinden esinlenen Hepoel Hatzain (genç işçiler) kolektif yerleşmeyi kabul etmektedir. Bölgeyi I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere işgal eder ve savaşın sonunda Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti bu toprakları kaybeder. 1919 yılında burada kümeleşen ve bir kuvvet oluşturan Poale Zion grubu birleşerek "Ahdut Ha'Avadîh Partisi"ni kurarlar. 1920'lerde partinin adı "Histadrut" (İşçi Partisi) olur. Daha sonraki süreçte Polonya'dan orta sınıf Yahudi göçbelerin gelmesi sonucu 1930'lu yıllarda yeni bir parti "Mapai" Ben Gurrion liderliğinde kurularak "Siyonizm" dünyaya tanıtılmaya çalışılır (Günaltay, 1947: 40-75; Armaoğlu, 1984: 197-198).

I. Dünya Savaşı devam ederken Fransa adına Georges Picot, İngiltere adına Sir Mark Sykes arasında imzalanan Sykes-Picot anlaşması ve daha sonra barış görüşmeleri arasında yer alan San Remo görüşmeleri sonunda Filistin İngiltere Mandasına bırakılır. 1918 yılında Filistin İngilizlerce işgal edilir ve 1921 yılına kadar askerî yönetim hüküm sürer. 1920 yılında Filistin'de bir Danışma Konseyi

kurulur. 1921 tarihinde Herbert Samuel ilk sivil idareyi kurar. Bu tarihlerde İngiltere ikili oyunlarına başlayarak bölgenin ne bir Arap yurdu ne de bir Yahudi yurdu olduğunu dillendirmeye başlar. 20 Ağustos 1922’de Filistin’in ilk Anayasası ilan edilir. Anayasaya göre ülkeyi 23 (11’i Hükûmet temsilcisi, 8 Müslüman, 2 Hristiyan, 2 Yahudi) üyeden oluşan bir Konsey yönetecektir. 24 Temmuz 1922’de Milletler Cemiyeti’nin aldığı 28 maddelik kararla Filistin’de Manda yönetimi ilan edilir. Bundan sonra İngiltere bu bölgede bir Yahudi devleti kurmak için büyük çaba gösterir. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour’un zengin Yahudi bankacı Lord Rothschild’e gönderdiği bir mektupta İngiltere’nin Filistin’de bir Yahudi vatanının kurulmasını kabul ettiği ilk defa resmen bildirilir. Yahudilerle yapılan “Balfour” yazışmasıyla bölgede bir Yahudi devletinin kurulacağına taahhüdü yapılır, sonra da İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden Yahudiler akın akın bu bölgeye gelmeye başlayarak bir çoğunluk oluşturmaya başlarlar (Kürkçüoğlu, 1982: 103; Duman, 1995: 141).

A. Arap Topraklarında Yahudi Yerleşiminin Tarihi Süreci

20. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde bölgeye sivil siyasi teşkilat kurabilecek kadar Yahudi peyder pey göç eder. 1925 yılında Filistin’de yönetime Samuel’in yerine Lord Blumer atanır. Bu tarihlerde totaliter rejimlerden etkilenen Vladimir Jabotinsky Orta Doğu’da daha büyük bir devlet kurmak amacıyla Revizyonist Parti kurar ve Avrupa’da tanınmaya çalışır. Aquadat Israel-Ortodoks Yahudileri önceleri anti-siyonist olmalarına karşın 1930’lu yıllarda Siyonizmi tamamen benimserler. Yahudilerin liderliğini Chaim Weizmann Siyonist ve Siyonist olmayan Yahudileri bir araya getirmek amacıyla yapar. Bu amaçla 1929’da Kudüs’te Weizmann yeni bir yürütme organı kurarak bir şubesini de Londra’da açar. Komitede Siyonist ve Siyonist olmayanlar eşit temsil edilir. 1928 yılında Filistin’de 7. Arap Kongresi yapılır. Buna göre; merkezi Filistin’de bir parlamento ile bütün Arap muhalif grupların bir arada olması istenir. Yürütme kuruluna 12’si Hristiyan olmak üzere 48 üye seçilir. Fakat bu kararlar 1929 yılında “Ağlama Duvarı” nedeniyle bir isyan çıkması sonucunda uygulanamaz. Bu isyanda 133 Yahudi ve 116 Arap yaşamlarını yitirir (Hurewitz, 1958:281-295; Armaoğlu, 1994: 35-40).

Filistin’de bu sıralarda İngiliz yanlısı ve karşıtı olmak üzere iki grup Arap bulunmaktadır. 1930 ve özellikle 1936 yılından sonra İngiltere’den Filistin’e Yahudi göçleri hızlanır. Yahudi göçüne karşı eleman yetiştirmek amacıyla ilk defa “Genç Müslümanlar Derneği” 1932 yılında kurularak Arap Gençliği Kongresi yapılır ve bunun sonucunda “İstiklal Partisi” kurulur. Bu dönemde çeşitli Arap partileri kurularak Yahudilere karşı mücadelelerini sürdürmeye çalışır; 1934’te Ragıp al-Nashashibi’ce “Milli Müdafâ Partisi” (1935’te Filistin Arap Partisi olur), daha sonra da Hüseyin el-Khalidi’ce “Reformcu Parti” kurulur. Bu iki parti de Hacı Emin el-Hüseyin’e ve silahlı mücadeleye karşı, siyasi mücadeleden yanadırlar. Fakat 1930 yılında Abdül Kadir el-Hüseyin’ce “Cihat” adlı gizli bir

örgüt kurularak mücadelesini silahla yapmaya başlar. Yine İngiliz Mandasına ve himayesine karşı İzz al-din Al Kasım ve arkadaşlarınınca gizli bir örgüt kurulur, fakat Kasım ve arkadaşları daha sonra 1935'te Hayfa'da öldürülürler. Devam eden mücadeleler sonucunda Filistin'de Araplar 1936 yılında "Yüksek Arap Komitesi" adı altında birleşebilirler. Filistin'de Arapların bu Yahudi göçlerinden hoşnut olmaması sonucunda bir huzursuzluk ortaya çıkar ve artık iki taraf arasında mücadeleler yavaş yavaş kızışarak devam eder gider (1921, 1929, 1933, 1937-1939). Bu dönemde birtakım çözüm önerileri getirilir. Bunlardan biri 1937 yılındaki Peel Komisyon raporudur. Peel Komisyonu kararına göre burada iki ayrı devlet kurulacak ve toprakların % 20'si Yahudilere verilecektir. Hemen akabinde 1937'de Yahudi örgütü Irgun 'un faaliyeti sonucunda 77 Arap öldürülür. 1938 yılında Woodhead Komisyonu'nun ve 1939'da James Konferans çalışmaları bir sonuç veremedi. II. Dünya Savaşı başlar. Mısır II. Dünya savaşı ile beraber Arap ülkelerinin liderliğine soyunur. Suriye'de 1943 yılında Şükrü El-Kuwatlı Cumhurbaşkanı seçilip Fransızlar 1946'da Suriye'den çekilince Rusya'nın uzantısı sayılan Baas partisi Suriye ve Arap ülkelerinde etkili olmaya başlar (Kürkçüoğlu, 1978:75-91; Duman, 1995: 141; Özel, 2002: 5-10).

B. Arap-İsrail Savaş ve Mücadeleleri

II. Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'da 1947 yılında Filistin topraklarının bölünerek bir kısmının üzerinde 15 Mayıs 1948 tarihinde İsrail Devleti kurulur. Filistin'de yaklaşık 1 250 000 Arap ve 650 000 Yahudi yaşar. İsrail Devleti Filistin topraklarının sadece bir kısmında kurulur. Arapların büyükçe oranı Ürdün Haşimi Krallığı'nca ilhak edilen Batı Şeria ile Mısır yönetimi altında kalan Gazze'de kalır. İsrail Devleti kurulduğunda İsrail içinde kalan Arap nüfusu toplam nüfusun beşte biri oranında; yaklaşık 156 000'dir. Toplam nüfusu 5.5 milyon (Kudüs'te, Golon Tepeleri'nde vb. yerlerde yaşayan yarım milyon Filistinliler ile birlikte) olarak belirlenir. BM Güvenlik Konseyi'nde İsrail Devleti'nin kurulması ile ilgili oylamada ABD, Batılı Devletler ile beraber Liberya, Haiti ve Filipinler taraftar, Türkiye aleyhte, İngiltere ise çekimser oy verir. SSCB'den önemli ölçüde Yahudi bu topraklara göç ettiğinden SSCB'ninde kurulacak olan devletin iç siyasetinde etkinliği olacaktır. Neticede oylamada üçte iki çoğunlukla İsrail Devleti kurulma kararı alınır (Aydın Tarihi,1948:164; Armaoğlu,1984:484; Landau,,1995:218; Altunışık, 1999: 182).

İsrail Devleti'nin kurulması sonucunda İsrail, Filistin ve Arap devletleri arasında bir husumet doğar. İsrail ile Arap ülkeleri arasında çatışmalar başlar. 15 Mayıs 1948 günü İsrail Devleti'nin kuruluşunu hazmedemeyen Arap ülkeleri (Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak) İsrail'e savaş açarlar ve Arap-İsrail Savaşları başlar. ABD ve SSCB İsrail Devleti'ni hemen tanırlar. ABD bu dönemde Arap ülkelere silah ambargosu koymasının yanında SSCB de İsrail'e silah yardımıyla bulunur. Bu dönemde Filistinliler mücadelelerini Arap Özgürlük

Ordusu ile sürdürür. Savaşın sonunda Ürdün Kralı Abdullah ile İsrail anlaşır ve 11 Haziran 1949 tarihinde ateşkes yapar. Böylece 300 000 Filistinli topraklarını terk etmek zorunda kalır ve Filistin topraklarından yaklaşık 750 000 Filistinli göç eder. Beş Arap devleti sıra ile İsrail ile ateşkes anlaşması yapmalarına rağmen İsrail Devleti'ni siyasi olarak tanımazlar. Bu savaş İsrail için bulunmaz bir fırsat olur ve durduk yerden Arapların sayesinde sınırlarını % 75 oranında genişletme imkânı yakalar. Kudüs İsrail ile Ürdün arasında paylaşılır, Gazze ise Mısır'ın olur. Filistin topraklarının % 20'sini oluşturan Batı Şeria artık Ürdün'e geçer. Buradan da açıkça görüldüğü üzere Filistin'e yarım amacıyla yapılan savaşın sonunda Filistin dışında herkes fayda sağlar (Armaoğlu, 1984: 486, 702-703; Gönlübol, 1996: 277-279; Hale, 2000: 176-182; Shaw-Shaw, 2000: 505-509; Dursunoğlu, 2000:31; Özel, 2002: 10;).

1950-1955 yılları arasında Ürdün'den Gazze'ye veya Lübnan'dan İsrail'e sızma çalışmaları olur, fakat İsrail tarafından şiddetli misillemeyle karşılaşılır. Bu savaşlardan sonra İsrail'e diğer Arap ülkeleri Yemen, Fas ve Irak'tan yaklaşık 700 000 Yahudi göç ettirilir. Bu göçler hem Arap devletlerinin zorlaması, hem de İsrail'in isteği ile gerçekleşir. Böylece bölgedeki Yahudi nüfusu daha da güçlenir ve sonuç ta göçler Arapların aleyhine sonuçlanır (Kürkçüoğlu,1972: 249-252; Özel, 2002: 5-11).

25 Mayıs 1950 tarihinde ABD, İngiltere ve Fransa İsrail ve Arap ülkelerine bölgede savaş çıkmaması için silah ambargosu bildirdesinde bulunurlar. Mısır'da 1952 yılında Kral Faruk'un yerine Hür Demokratlar Örgütü lideri Cemal Abdülnasır bir darbe ile yönetime geçer. Nasır Arap milliyetçiliğinin başlaması için büyük çaba harcar. 1956 yılında İsrail'in Mısır'a saldırısı ile kısa süreli bir savaş çıkar. 1958 yılında Suriye ile Mısır birleşerek "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında birleşmeyi planlasalar da, 1961 yılında Suriye'de yapılan darbe ile bu birlik oluşamaz. Bu savaştan sonra 1964 yılında Doğu Kudüs'te **1. Filistin Kongresi** toplanır ve **Filistin Kurtuluş Örgütü** kurulur (Armaoğlu, 1984: 488-491, 504-506, 701; Tıbi,1991: 118; Sander, 1998: 264; Gönlübol, 1996: 290; Shaw-Shaw, 2000: 505-509; Öymen,2002:127).

1967 yılında Arap ülkeleri bir kez daha İsrail'e savaş hareketine girseler de hepsi savaştan önceki durumlarından daha kötü bir sonuçla karşılaşarak savaşı bitirmek zorunda kalırlar. Mısır, Suriye ve Ürdün'ün birlikte, fakat farklı stratejilerde birbirlerinden uyumsuzca giriştikleri savaş 6 gün sürer ve sonuçta İsrail topraklarını 3.5 kat büyütür. Böylece Batı Şeria, Sina Yarımadası, Golon Tepeleri ve Kudüs İsrail'in eline geçer. Suriye yapılan bu üçüncü İsrail-Arap savaşında Golon Tepelerini İsrail'e kaptırır. Stratejik öneme sahip olan bu tepeleri İsrail resmen 1981'de ilhak ederek 12.500 Yahudi göçmeni bölgeye yerleştirir. Golon Tepeleri'ndeki İsraililerin sayısı böylece Dürzilerin sayısına eşit bir konuma gelir. Suriye İsrail ile barış görüşmelerine geçmesinin ilk şartı olarak Golon

Tepeleri'nin kendisine geri verilmesini ve Lübnan-İsrail barışında da söz sahibi olabilmeyi öne sürer. 1967 yılında yapılan üçüncü Arap-İsrail savaşında İsrail Ürdün'ün egemenliğindeki Batı Şeria ve Kudüs'ün doğusunu işgal edince, Doğu Şeria'ya sığınanlarla birlikte Filistinlilerin sayısı 3.9 milyonluk Ürdün'de 1.2 milyona çıkar (Armaoğlu,1984: 705-715; Gönübol,1996: 277-279, 606; Sander, 1998: 478; Hale, 2000: 176-182; Özel, 2002: 11).

1967 savaşları Arapları birbirlerine yaklaştır ve Arap milliyetçiliğinin oluşmasına vesile olur. 1 Eylül 1967 tarihinde ilk defa Arap Birliği toplanır ve Kartun Zirvesi'nde İsrail'i tanımama ortak kararı alınır. İsrail'in Orta Doğu topraklarında bu derece hızlı genişlemesi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi 22 Kasım 1967 tarihindeki toplantısında 242 Sayılı tarihi kararı alır. Buna göre İsrail 1967 öncesi sınırlarına geri çekilecektir (Tibi,1991:118-120; Özel, 2002: 12).

İsrail çoğunluğu Hristiyan Lübnanlıların yaşadığı Güney Lübnan'da bir güvenlik bölgesi kurmasına karşın, Suriye Lübnan topraklarının % 60'ını denetimi altına alan 30 bin kişilik bir ordu yollar, hatta İsrail güneyden çekilse bile Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkinliğinden vazgeçmeyeceği düşünülür. SSCB'nin dağılması sonucunda yalnız kalan Suriye artık barış görüşmelerini desteklemek zorunda kalır (McGhee, 1992: 198-268; Altunışık,1999:183).

Bu çatışma süreci içinde 1948, 1956 ve 1967 yıllarında Arap-İsrail savaşları yapılır ve bu savaşlarda Arap ülkeleri yenilirler. İsrail bu savaşlarda her defasında topraklarını biraz daha genişletir. Arap ülkeleri Filistinlilerin yanında yer alarak İsrail'e karşı birlik olmaya ve bu birlik içinde mücadelede ederler. Fakat bütün çabalara rağmen geçen sürede Filistin Devleti kurulamaz. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı sonrasında savaş öncesi konuma geçme kararı olan 242 Sayılı Birleşmiş Milletler kararı ve 1973 yılında yapılan Arap-İsrail Savaşı sonunda BM'in 338 Sayılı kararı çerçevesinde barış görüşmelerine geçilir, fakat yapılan görüşmelerde önemli bir merhale kat edilemez (Armaoğlu, 1984: 510,715-721; Armaoğlu,1991:252).

1967 yılındaki **3. Arap-İsrail Savaşı** sonrasında Mısır'ın yerine artık Suudi Arabistan Devleti ön plana çıkmaya başlayarak Filistinlilere maddi desteklerde bulunur. Bundan sonra Arap ülkeleri Laik Arap Milliyetçiliği çizgisinden ayrılarak Radikal Arap Milliyetçiliğine kayarlar. 1968 yılından sonra Marksist-Leninist George Habbash'ın liderlik ettiği "Filistin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi" örgütü kurularak terörist (uçak kaçırma, sabotaj, kaçırma) eylemlerinde bulunulur.1973 yılı Arap İsrail savaşları sonrasında petrol fiyatlarının hızla yükselmesi sonucunda Arap ülkeleri zenginleşirler. Böylece Arap ülkeleri Filistin davasına daha fazla maddi destek verme imkânı bulur ve Filistin Bağımsızlık Hareketi başlatılır. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın yardımıyla Yasir Arafat'ın önderliğinde **El Fetih Örgütü** kurulur. Filistin **Millî Konseyi** 1-5 Ocak 1969 tarihinde Kahire toplantısında 11 üyeli yeni bir Yürütme Komitesi ve başkanlığına da 39 yaşındaki

Yaser Arafat'ı (Abu Ammar) seçer. Bu tarihten sonra FKÖ çalışmalarına ve eylemlerine devam ederek Filistin halkının sesini dünyaya duyurmaya çalışır. FKÖ'nün özellikle 1974 yılı faaliyetleri sonrasında Arap ülkeleri Rabat'ta Arap Birliği'ni toplar. Birlik artık FKÖ'yü Arapların meşru temsilcisi olarak ilan eder. Buna göre Filistin davası sadece Filistinlilerin olacaktır. Yapılan mücadeleler sonrasında ilk defa 1976 yılında FKÖ iki devletten söz eder. Böylece artık İsrail Devleti'nin varlığını kabullenir, ama Filistin Devleti'nin de kurulması hedeflenir (Armaoğlu, 1984: 483, 716, 721 Sever, 1997: 75: Özel, 2002: 12-13).

FKÖ'nün tam iki devletten söz ettiği dönemde Lübnan'da iç savaş baş gösterir ve bu süreç tekrar askıya alınır. 1975'te başlayıp 1988'e kadar süren iç savaşta 3.6 milyon nüfusun yarısına yakını oluşturan ve refah içinde yaşayan Maronitler ile Hristiyanlar bu üstünlüklerini yitirirler. 1980 yılı nüfus sayımına göre Lübnan'da Hristiyan nüfus %40, Müslüman nüfus ise %60'dır. Müslümanlar içinde 1948, 1967 Arap-İsrail savaşında Lübnan'a sığınan 360 bin Filistinli de bulunmaktadır. Artık Şiiler (AMAL, HİZBULLAH) ön plana geçerler. Filistin Komandoları yerine artık Amal ve Hizbullah askerleri geçer. Hizbullah askerlerinin sayısı 3000'i bulur. Bütün bu gelişmelere karşın Lübnan barış içinde ülkeyi imar ederek düzenli, modern bir yaşama kavuşmak ister Bu da ancak Suriye'nin İsrail'le barışmasına bağlıdır (Gönlübol-Ülman, 1977:310; Armaoğlu, 1984: 510,729).

1976 yılında Mısır'ın İsrail'i siyasi olarak tanıması sonucu her iki ülke arasında barış görüşmeleri başlar. Böylece Mısır 1967 yılında İsrail'e kaybettiği toprakları barış yolu ile geri alır. Arap-İsrail savaşı sonucunda 1979 yılında yapılan barış anlaşması sonucunda Mısır-İsrail ilişkileri iyi kötü devam eder, fakat gelişmez. Bu ilişkilerden dolayı ve Mısır'ın ABD yanlı tutumu neticesinde Hüsnü Mübarek Arap ülkeleri tarafından ihanetle suçlanır. Mısır Arap ülkeleri tarafından önce Arap Birliği'nden, sonra İslam Konferansı'ndan çıkarılır. Bunun sonucunda Mısır yalnız kalır ve tek ekonomik destekçisi olarak ABD'nin kalması nedeniyle Mısır Hükümeti ABD ile arasında yapılacak olan konferans önerisini kabul eder (Ünal, 2002: 46).

Lübnan, ülkesi içinde üs kuran ve faaliyetlerini buradan sürdüren FKÖ'den oldukça rahatsız olur. FKÖ Lübnan'da âdeta devlet içinde devlet konumuna gelir ve kan akması günden güne artar. İsrail Lübnan rahatsızlığı ve Lübnan Başbakanı Cemayel'in Suriyelilerce öldürülmesi sonucunda 1982 yılında Beyrut'a saldırır. Bu saldırıda İsrail Filistin arşivlerini imha eder, kurumsal yapıyı yıkar, "Sabra" ve "Şatila adlı Filistin kamplarında bir ile iki bine yakın sivil Filistinliyi öldürür. İsrail'in bu saldırısında Lübnanlılar FKÖ'nün faaliyetleri nedeniyle İsrail Devleti'ne daha sıcak davranır. İsrail'in Lübnan'daki müdahalesinde yaklaşık 20 000 kişi hayatını kaybeder. Bunun sonucunda İsrail FKÖ'nü Lübnan dışına çıkarmayı başarır (Gönlübol, 1996: 303; Özel, 2002: 13;).

FKÖ Lübnan'da ayrıldıktan sonra 1993 Oslo Anlaşması'na kadar faaliyetlerini Tunus'dan sürdürür. Bu dönem FKÖ için suskunluk dönemi olur. İsrail'in 1982 yılındaki saldırı ve işgali neticesinde 1987 yılında Filistin halkı kendi imkânları ile mücadeleye başlar ve artık taşla, sopayla, kadın, erkek, çocuk İsrail'e karşı mücadeleye girişir ve bu mücadeleye "İntifada" denir. İntifada olayında liderliği İsrail'in FKÖ'nü parçalamak için kurdurttuğu, fakat daha sonra İsrail'in kontrolünden çıkan Hamas Örgütü yapar (Hale, 2000: 176-182; Özel, 2002: 14).

Yapılan tüm Arap-İsrail savaşlarını İsrail kazanmasına karşın dünya arenasında iyi karşılanmaz, bunun sonucunda ABD'nin devreye girerek İsrail'i devamlı barış görüşmelerine zorlamasına karşın, İsrail konuya pek olumlu yaklaşmaz. Fakat FKÖ'nün, Gazze'de HAMAS ve İslami Cihat Örgütü'nün, Güney Lübnan'da Hizbullah'ın tedhiş eylemlerinin artması, Suriye'nin Lübnan'daki etkinliği İsrail'i düşündürür ve devamlı yeni önlemlere başvurmasını gerektirir.

1988 yılında Ürdün Kralı Hüseyin 1967'den beri İsrail işgalinde bulunan Batı Şeria'daki haklarından Filistin lehine feragat eder, sadece su probleminin çözülmesi ve ticaret ilişkilerini geliştirmek amacını gütmeyi düşünür. Bu şartlar içinde Ürdün, konferans teklifini kabul eder ve 1988 yılında Cezayir'de FKÖ önderliğinde gerçekleşen Filistin Kurtuluş Kongresi sonucunda Arafat BM'nin 242 Sayılı tarihi kararını tanıyarak kabul eder ve terörü kınar. Bu karar FKÖ için oldukça tarihî bir önem taşır.

ABD'nin teşvikiyle 15 Ocak 1990'da İsrail ile FKÖ arasında tekrar barış görüşmeleri başlar. Artık ABD lideri Bush "6 Mart 1991'de Arap-İsrail uyuşmazlığının çözüm zamanı geldi" der. Bölgede araştırmalarını sürdüren ABD Dışişleri Bakanı Baker'in her iki taraftan da özveri istemesi sonucunda 15 Nisan 1991'de Kafkasya'da Kislovodoks şehrinde Sovyet dışişleri bakanı Besmertnik'le yapılan görüşmeler neticesinde mutabık kalınarak bir karara varılır (Soysal, 1995:464).

Filistinlilerin Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'te ülke dışındaki Filistinlilerin de gelmesiyle bir devlet kurma çabası içinde olmalarına İsrail karşı çıksa da ABD İsrail'i zorlayarak Filistin'in düşüncesini destekler. Filistinliler 1967 Arap-İsrail Savaşı sonucunda darmadağan olmuş ve nüfusunun büyük çoğunluğu diğer Arap ülkelerinde yaşamaya başlar. 1991 yılında yapılan nüfus sayımına göre 4.5 milyon Filistinlinin yarısı; 1.2 milyonu Şeria nehrinin doğusunda Ürdün'de, 360 bini Lübnan'da, 250 bini Suriye'de, 150 bini Suudi Arabistan'da, 250 bini Kuveyt, Mısır, Umman, Arap Emirlikleri, Katar, Irak, Libya ve 250 bini de ABD ve Batı ülkelerinde yaşamaktadır. Bunlara ilaveten Batı Şeria'da 1.1 milyon, Gazze'de 650 bin Filistinli, İsrail sınırları içinde de Golon ve Kudüs'te 550 bin Filistinli vardır (Gönlübol, 1996: 303).

1985 yılında Sovyetler Birliği devlet başkanlığına gelen Gorbaçov'un ılımlı politikası ve Batı'nın karşısında değil de yanında yer almaya çalışması sonucunda 1950'li yıllardan beri Moskova'ya güvenen ve desteklenen Filistin Kurtuluş Örgütü, Suriye ve Irak ne yapacaklarını ve nasıl bir politika izleyeceklerini düşünmeye başladılar. 1991 yılında COMECON ve Varşova paktı'na son verilmesi, 1991'de SSCB'nin dağılması sonucunda SSCB'nin ABD yanında yer alması ve Saddam'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan savaş sonunda Orta Doğu'da tüm dengeler tamamen bozulur, kimse nasıl bir politika izleyeceği konusunda belirsizlikler içinde kalır. Kuvet'te El Sabah ailesi FKÖ'ne maddi desteğini kesmekle kalmaz, ülkeden yaklaşık 600.000 Filistinliyi dışarı çıkarır. Böylece FKÖ maddi çöküntü içine girer, hatta memurların maaşlarını dahi ödemekte güçlük çekmeye başlar (Özel, 2002: 14).

30 Ekim 1990 ile 4 Kasım 1991 tarihlerinde Madrid'de FKÖ ile İsrail arasında yapılan Barış Konferansı'na Avrupa Topluluğu bir gözlemci, Suudi Arabistan bir gözlemci, İsrail Başbakan, Suriye, Lübnan, Ürdün Dışişleri Bakanları, Filistin Heyeti başkanı ve üyeleri, Mısır Dışişleri Bakanı temsilcileri ile katılır. Konferans'ta alınan en önemli sonuç İsrail ve Filistin cephesinde her iki tarafın bundan sonra kan akıtılmamasına karar vermesidir. Daha sonra barış görüşmeleri çerçevesinde 10-12 Aralık 1991 Washington'da delegeler düzeyinde, 28-29 Ocak 1992 Moskova'da bakanlar düzeyinde temsil edilerek önemli adımlar atılır (Hale, 2000: 176-182, 312).

1992 seçimlerini İsrail'de Sosyalist Parti kazanmasıyla İshak Rabin başbakan olur. Rabin ilk iş olarak FKÖ ile barış görüşmelerini başlatır. Bu nedenle 19 Ocak 1993'te İsrail Parlamentosu'ndan Hükümetin FKÖ ile temas yasağını kaldırarak hemen görüşme yoluna gidilerek 19 Ağustos 1993'te Oslo'da anlaşma parafı edilir ve 13 Eylül 1993'te de Washington'da imzalanır. İsrail ile Filistin arasındaki 1947 yılında başlayan anlaşmazlıklar nihayet 1993 yılında son bulur ve barış dönemine geçilir. Hemen sonra Ürdün ile İsrail arasında 1994'te bir anlaşma sağlanır (25 Temmuz 1994 Washington Bildirgesi), daha sonra Esat, Clinton görüşmesi yapılır ve böylece Orta Doğu'da kalıcı barışın sağlanması için önemli adımlar atılır. İsrail bu süreçte dünyada siyasi desteğini artırır. Oslo Anlaşması ile 1948 öncesinde Filistin'den ayrılanlar artık Filistin topraklarına geri dönemeyeceklerdir. Devletler arasındaki ilişkiler çıkara bağlı olduğu için her an birisinin lehine yine bu denge bozulabilir. Türkiye de 1992 yılından sonra İsrail ile diplomatik ilişkilerini büyükelçilik düzeyine çıkarır (Özel, 2002: 14).

1995 yılında NATO genel sekreteri Willy Claes "Komünizm tehlikesi bitti, onun yerine İslami kökten dinciliği geldi." beyanını verdikten sonra hemen İsrail, Mısır, Tunus, Cezayir ve Fas'ı NATO toplantısına çağırarak durumu kendilerine açıklar. Bu süreçte Suriye hep iyi ilişkiler ile İsrail'den Golon Tepeleri'ni geri alabileceğini düşünür, fakat bir türlü amacına ulaşamaz. 2000 yılındaki Camp

David görüşmelerinde her ne kadar görüşmelere sıcak başlansa da görüşmelerin sonunda bir sonuç alınamaması ile ikinci İntifada olayı başlar (Armaoğlu,1984: 529, 785-809; Hale, 2000: 312; Ünal, 2002: 47-48).

C. Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşlarında Orta- Doğu Siyaseti

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devletleri ve ABD'nin yanında yer alarak dış siyasetini bu ülkelere endeksli yürütmeye başlar. Bu nedenle 1948 yılında Türkiye Birleşmiş Milletler genel Kurulu'nda Filistin'in bağımsızlığını destekler, ama oy çoğunluğu ile taksim kararı alındığında, bu taksimi reddeden on üç ülkeden biri olur. 1949 yılında Türkiye'nin İsrail Devleti'ni siyasi olarak tanıması sonucu iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulur. Türkiye'nin İsrail'i siyasi olarak tanıması Türkiye'nin Arap ve Müslüman ülkeleri ile ilişkilerini olumsuz şekilde etkiler. Türkiye 1950 yılında BM'in Cezayir'in bağımsızlığını görüştüğü toplantıda Cezayir'in Self-Determinasyon hakkını destekleyici bir tutum almaktan kaçınır. Bundan sonra 1956 yılında Mısır ile İngiltere arasında meydana gelen Süveyş krizi sırasında ve sonrasındaki yaklaşımı yine Avrupa devletlerinden yana olur. Türkiye bu çizgisini devam ettirerek 1957'deki Eisenhower Doktrini'ni destekler (**Ayn Tarihi**, 1948: 164; TBMMTD, 1949:4; **Ayn Tarihi**, 1956: 152; Hurewitz,1958:281-295; Kürkçüoğlu, 1972:102; Karpat,1975: 121; Armaoğlu,1984: 845-851; Armaoğlu, 1991: 251-252; Sander, 1998: 219-240; Kürkçüoğlu, 2002: 35; Öymen,2002:122).

I. Dünya Savaşı sırasında Arapların Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almaları, Hilafet Makamı'nın Cihat Fetvası'na itibar etmemeleri Türkiye Cumhuriyeti'ni oldukça düşündürür. Türkiye II. Cihan Harbi sonunda SSCB baskısı ve talepleri karşısında yalnız kalınca çareyi ABD'nin yanında yer almakta bulur. Birçok Arap ülkesi SSCB ekseninde yer aldığı için Türkiye kendisi gibi ABD politikasına yakın olan İsrail'i tanır, fakat desteklemez. Ayrıca İsrail içinde SSCB'den göç eden ve iç siyasette etkili bir nüfus da bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye dış siyasette hem ABD ve hem de SSCB kısıcındadır (Gönlübol,1996: 284; Altunışık,1999:182; Kürkçüoğlu, 2002: 36).

Soğuk savaş döneminde diğer bölgeler gibi ABD ve SSCB arasında Orta Doğu da parsellenir. Türkiye ve İsrail ABD yanlısı iken Mısır, Suriye, Ürdün SSCB yanlısı bir dış siyaset izler. Türkiye yine de 1955 yılında Bandung'ta (Endonezya) yapılan Asya-Afrika Konferansı'nda Irak ile birlikte Ürdün ve Lübnan'ın da desteğiyle "bağlantısızlık" hareketine karşı çıkar. Türkiye 1955 Bağdat Pakti'nin yapılması ile İngiltere'nin kontrolünde olan Orta Doğu için bir savunma hattı oluşturur. Böylece Irak, Pakistan, İngiltere, İran ve Türkiye ABD'nin yanında SSCB'ye bir set kurar. Bu pakt Arapları üçe ayırır; ilk grupta İran, Irak ve Pakistan, ikinci grupta Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen, üçüncü grupta ise Ürdün ve Lübnan yer alır. Bu durum Türkiye'nin Arap ülkeleri ile arasını açarak önce Mısır, sonra da Suriye ile ilişkilerini gerginleştirir (**Ayn Tarihi**,1954: 44; Gönlübol-

Ülman, 1972: 271-275; Armaoğlu, 1984: 491; Gönlübol, 1996: 534-537; Sander, 1998: 219-240; Bostancıoğlu, 1999: 334; Dursunoğlu, 2000: 37-38).

Akdeniz’de bulunan Kıbrıs adasında Türk ve Rumlar yaşar, 1878 Osmanlı Rus Harbi’nden beri Ada’nın idaresi İngiltere’dedir. Ada denizcilik, ikmal, tersane yapımı, ticaret ve Akdeniz hâkimiyeti açısından Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından son derece önem arz eder. II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’nin Orta Doğu’da hâkimiyet bölgelerinin kaybolmaya başlamasıyla Kıbrıs’ın önemi daha da artar. İngilizler 1948 yılında Filistin’den ve daha sonra Arap milliyetçiliğinden Mısır’dan da çekilmek zorunda kalır. Böylece İngiltere’nin elinde bölgeyi kontrol edebilecek tek üs olarak Kıbrıs kalır. 1954 yılında İngiltere Süveys’ten çekilince karargâhını Kıbrıs’a taşır. Kıbrıs Adası’na İngiltere’nin ne derece önem verdiği 1 Haziran 1956 yılındaki Başbakanı Norwich’in şu sözleriyle daha açık belli olmaktadır: “İngiltere’nin Kıbrıs’taki çıkarları yalnızca NATO ile sınırlı değildir. Ülkemizin ve Batı Avrupa’nın endüstriyel yaşamı Orta Doğu’dan gelen petrole dayanmaktadır. Eğer bir gün petrol kaynaklarımız tehlikeye düşecek olursa bunları korumak zorunda kalacağız...” (TBMMD, 1958: 822; Armaoğlu, 1984: 529, 785-809; Kafaoğlu, 1995: 160; Hale, 2000: 132-134; Kürkçügil, 2003: 69; Shaw-Shaw, 2000: 505-509; Ülger-Efegil, 2001: 1, 21; Manisalı, 2003: 32-35;).

1960’lı yıllarda Kıbrıs’ta çıkan olaylar neticesinde Türkiye BM’ye başvurduğunda, Batılı devletlerin desteğini alamaz. II. Dünya Savaş sonrasında koşulsuzca tek taraflı bir dış siyaset izleyen Türkiye Batı’dan ilgi görememesi ile hayal kırıklığına uğrar. Kıbrıs konusundaki anlaşmazlıklar ve görüşmelerde Arap ülkelerinin Türkiye’ye karşı oy kullanmaları sonucunda Türkiye Orta Doğu politikasının eksikliğini hissetmeye başlayarak bu alana yönelmeye başlar. Bundan sonra Türkiye dış siyasette denge politikasına yönelir. Artık Türkiye Arap ülkeleri ile daha sıcak siyasi ve ekonomik işbirliği içine doğru hareket edecektir (Armaoğlu, 1983: 123, 157-175; Buhle, 1996: 99; Steinbach, 1996: 230; Kürkçüoğlu, 2002: 37-38).

BM ile birlikte Türkiye İsrail’in işgal ettiği topraklardan çıkması lehinde oy kullanması yoluyla, Filistin halkına Self-Determinasyon hakkı tanınması ve İsrail’e de devlet kurma hakkının verilmesini destekler. Türkiye’nin 1960 yıllarındaki bu dış politikasındaki değişimin asıl nedenini uluslararası arenada Kıbrıs konusunda destek bulmayı amaçlamasıdır. 1965 yılında Cidde’de bir araya gelen 6. Müslüman Kongresi Kıbrıs konusunda Türk delegasyonunun kararını desteklemeyi kararlaştırmasıyla Birleşmiş Milletler görüşmelerinde; Afganistan, Irak, Libya, Suudi Arabistan tarafından sunulan ve Türkiye’nin onayladığı öneri reddedilir. Bu oylamada İran, Libya, Pakistan Türkiye’nin yanında yer alır. Özellikle 1967 Orta Doğu Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin bu ülkelerle olan ilişkilerinde ve dış politikamızda olumlu bir sürece girilir. Artık buna göre Türkiye Orta Doğu ülkelerinin içişlerine karışmadan tarafsız bir denge politikası güden bir

çizgide yer alır (Karaosmanoğlu, 1983; Armaoğlu, 1984: 845-851; Bağcı, 1992: 119-138; Steinbach, 1996: 257; Buhle, 1996: 227).

Türkiye Batı ile ters düşmemek kaydıyla geçmişten gelen bağlar nedeniyle Arapların yanında yer almaya çalışır. Ama II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin içinde bulunduğu durum nedeniyle gerek SSCB ve gerekse ABD'nin istekleri doğrultusunda Batı'nın yanında yer almak zorunda kalır. Türkiye 1949 Arap ülkeleri ile İsrail arasında yapılan silah bırakma anlaşmasından sonra İsrail'i resmen tanır ve Telaviv'e maslahatgüzar gönderir. Türkiye maslahatgüzarlığını 1950 yılında elçilik düzeyine çıkarmasına karşın 1956 Kanal Savaşı sırasında İsrail Mısır'a saldırınca İsrail'i kınayarak elçisini geri çeker ve yerine tekrar maslahatgüzar gönderir. Türkiye 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşında Arapları destekler, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararınca İsrail'in Batı Şeria, Gazze Şeridi, Doğu Kudüs ve Golon Tepelerinden çekilmesini savunur (**Ayın Tarihi**, 1950: 158; Tibi, 1991: 118; **Musevilerle 500 Yıl**, 1992; Köni, 1995: 427; Can, 1993: 167-174; Öymen, 2002: 127).

1970'li yıllarda dünyada ASALA terör örgütü ile Ermeni Meselesi tekrar gündeme getirilerek Türkiye terör hadiselerine maruz kalınca oldukça zor durumda kalır. Bu dönemde Arap ülkelerinden de Ermenilere destek verilir. Türkiye ABD'deki Ermeni Lobisi'ne karşı Yahudi lobisine yönelir ve onlardan destek ister. Yahudi lobisi "...Bizimle ilişkilerinizi geliştirmek istiyorsanız, tamam bunu biz de istiyoruz; ama, biz de sizin İsrail ile ilişkilerinizi geliştirmenizi bekliyoruz..." der. Böylece Türkiye bu tarihten sonra İsrail ile ilişkilerini düzeltme sürecine girer (Gürbey, 1991: 209-224; Gönlübol, 1996: 284; Sönmezoğlu, 1998: 105-110; Kürküoğlu, 2002: 40).

Türkiye Filistin Kurtuluş Örgütü'nü 1964'te kurulduktan on bir yıl sonra tanıyarak Kahire büyükelçisini FKÖ nezdinde akredite eder. 1969 yılındaki Rabat Bildirgesi'nde Türkiye İslam Konferansı'na dâhil olmasıyla birlikte İsrail'e karşı çıkması istenince bunu reddeder. Türkiye 1979 yılında Türkiye'de Filistin Kurtuluş Teşkilatı'nın temsilciliğinin açılmasına izin verilir. 1980 yılında İsrail Kudüs'ü ilhak edince Türk Hükûmeti bunu protesto ederek Telaviv elçiliğindeki maslahatgüzarlık düzeyini daha aşağı çeker ve İsrail'in Kudüs'ü başkent yapmasına karşın elçiliğini Telaviv'de tutarak Kudüs'teki başkonsolosluğunu da Telaviv'e getirir (Gönlübol, 1996 : 534-537; Sander, 1998 : 219-240).

Suriye ve Irak SSCB'ye güvenerek 1980'li yıllardan sonra PKK'ya destek verir. Beyrut'ta PKK kampı kurulur ve yıllarca örgüt buradan yönetilir. Suriye devamlı Türkiye'ye karşı Yunanistan ve Bulgaristan kozunu kullanır ve buradaki Türk azınlık zor durumda kalır. Hatta Suriye Yunanistan'a ülkesinde bir üs dahi verir. Suriye, Türkiye ile Yunanistan arasında kıta sahanlığı ve Kıbrıs konularında çıkan anlaşmazlıklarda devamlı onların yanında yer alır. Böylece Yunanistan ve Bulgaristan Türkiye'ye Arap kozunu oynarken Suriye de Yunanistan ve

Bulgaristan kozunu oynar. Türkiye bu nedenle bu dönemde İsrail ile ilişkilerini geliştirir. Daha sonraki dönemde Suriye ve Irak'la Türkiye arasında su meselesi ortaya çıkar ve uzunca süre devam eder (Tartanoğlu, 1990: 157; Sezgin, 1996: 141; Okçu, 1993: 25-70; Lawson, 1995: 23; Kürkçüoğlu, 2002: 41).

1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ve soğuk savaş döneminin sona ermesi ile Suriye SSCB desteğini kaybeder. Suriye dış siyasette yalnız kalınca sıkışır ve PKK terör örgütünü ülkesi dışına çıkartarak desteğini keser. Suriye su meselesini de eskisi gibi gündeme getirmeyerek Türkiye ile dostluk kurmaya ve Türkiye'ye yanaşmaya başlar (Şalvarcı, 2003: 47,151,311; Köni, 1996: 127; Kocaoğlu, 1995: 81-105).

D. Arap-İsrail Savaşlarının Müslüman Ülkeler Arasındaki Ekonomik Birlikteliğe Etkisi

İslam ülkelerinin bir araya gelerek beraberlik oluşturmaları Kudüs'teki El Aksa Camii'nin 1969 yılında Yahudilerce yakılması sonucu başlar ve hemen Suudi Arabistan Kralı Faysal İbn-i Abdülaziz'in öncülüğünde Fas Kralı II. Hasan'ın davetiyle Arap ülkelerinin içeren Rabat'ta bir konferans yapılır. Konferansın sonunda "Rabat Deklarasyonu" ortaya çıkarak yayınlanır. Konferans sonunda merkezi Cidde'de olmak üzere "İslam Konferansı Teşkilatı" kurulur (Karaosmanoğlu, 1983: 78; Sander,1998: 219-240). Artık Türkiye Pakistan, Irak, Mısır, Afganistan, Bangladeş, Cezayir ile ticari anlaşmalar, İran, Libya, Pakistan, Irak ile ekonomik işbirliği ve ticaret anlaşmaları, Libya ile ticari ortaklık anlaşmaları, Suudi Arabistan ve Kuveyt'le de mali ve kredi anlaşmaları imzalanarak yürürlüğe konur. Daha sonra İslam devletleri arasında çeşitli işbirliği ve ekonomik oluşumlar meydana gelir; Türkiye, İran, Türk Cumhuriyetleri, Afganistan'ın içinde yer aldığı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (**EKİT-ECO**), Petrol zengini Körfez Ülkelerinin Teşkilatı (**G.C.C.**), Mağrip Arap Birliği (Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya),Arap İşbirliği Konseyi (Mısır, Ürdün, Yemen, Irak) gibi (**Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, 1969: 45; Kürkçüoğlu,1972: 161; AKBANK, 1980: 395-403; Shaw-Shaw,2000: 505-509).

Arap ülkeleri ile girilen bu sıcak ilişkileri sonunda 1973'te Cidde'de "İslam Kalkınma Bankası" açılma kararı alınır ve Türkiye'nin de 1974 yılında ortak olduğu bu banka 1975'te açılır; 1985'te Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın bu bankaya 160 milyon dolar daha sermaye ilave etmesi sonucunda Türkiye'nin ortaklık derecesi beşinci sıraya yükseltilir. 1974 yılındaki Türkiye'nin "Kıbrıs Barış Harekâtı" sırasında İslam Kalkınma Bankası üye devletleri Türkiye'yi destekler. Bu olumlu gelişmeler sonunda 1977 yılında Türk-Libya ticaret ortaklığı olarak kurulan Arap-Türk Bankası'na Kuveyt de iştirak eder (**TBMMTD**, 1970: 481; **TBMMTD**, 1971: 399-400; Cem, 1977: 282; İhsanoğlu, 1995, 388; AKBANK, 1980: 401; Gönübol,1996: 518).

İslam Kalkınma Topluluğu Toplantısı 1980’de Ürdün ve yine Eylül’de Fas’ın Fez şehrinde yapılması ve İsrail’le mücadele kararı alınması sonucunda Türkiye de Telaviv’deki Maslahatgüzarını geri çekerek daha düşük düzeyde diplomatik ilişkiye girer. 1980 yılında Irak-İran savaşının çıkması ve daha sonra sırasıyla yapılan **IRCICA**, **SESRTCİK** ve **İSEDAK** toplantıları yapılır. Bu toplantılar sonucunda 16 Aralık 1983 tarihli kararname ile **Bank of Bahrain and Kuwait B.C.S.**, **Habib Bank** (Pakistan), **Bank Mellat** (İran), **The Saudi American Bank**, **Dar al Maal al-İslami** (Faisel Finans Grubu), **Albaraka ve Kuwaiti-Turkish Evkaf Bank** gibi finans grupları Türkiye’de çalışmaya başlarlar, buna karşı Türk İnşaat şirketleri ve işçileri Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde (Libya, İran, Irak, Suudi Arabistan, Ürdün, Tunus, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri’nde çalışırlar (Karaonmanoğlu, 1983: 164; Armaoğlu, 1984: 845; Dursun, 1995: 413; Altunışık, 1999: 185-186; Ünal, 2002: 41-42).

1970’li yıllarda Türkiye’nin ticari ilişkileri daha çok Avrupa ülkeleri ve Amerika ile yapılmaktadır. Türkiye’nin ticari ilişkileri içinde Avrupa ülkelerinin payı hemen hemen % 50 iken, Arap ülkeleriyle ticari ilişkilerinin oranı ise ancak % 9-18 arasında ve yıldan yıla bir dalgalanma gösterebilmektedir. Türkiye’nin Orta Doğu ülkeleriyle iyi ilişkilere girme sürecinden sonra bu oran hızla değişme gösterir 1980-1985 arasında Avrupa ile olan ticari ilişkilerinin oranı % 45’ten % 30’a düşme gösterirken İslam ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinin oranı ise % 18’den % 46’ya doğru yükselir. Daha sonraki süreçte Türkiye’nin İslam ülkeleri ile olan ticaret oranı 1985-1990 arasında % 23,5 ihracat ve % 18,3 ithalat olmak üzere toplam % 50’ye yaklaşır. Türkiye’nin hızlı biçimde İslam ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmesi Avrupa ülkelerini Pazar kaybından dolayı oldukça endişelendirir

(Karaomanoğlu, 1983: 174; Gürbey, 1991: 210; AKBANK, 1980: 402; Shaw-Shaw, 2000: 505-509; Gönlübol, 1996: 607).

1990 yılında patlak veren Körfez Krizi ve 1991 yılındaki Körfez Savaşı’yla birlikte Türkiye’nin bölge ülkeleriyle olan ekonomik ilişkileri bozulma sürecine girer. Türkiye bir defa Batı’nın yanında yer alması sonucu ve ambargo neticesinde ihracatı asgari düzeye düşer (12,6 milyar dolardan 2 milyar dolara düşer.), petrol boru hattı kapatılır, sınır kapılarının kapatılmasıyla nakliye biter, turizm sekteye uğrar ve toplam zarar 20 milyar dolara çıkar. Ayrıca Türkiye’ye sınır kapılarından akın eden mülteciler bütçeye artı yük getirir, Kuzey Irak’ta konuşlandırılan Çekiç Güç sayesinde bölgede oluşan otorite boşluğu PKK terör örgütünü kuvvetlendirir ve Türkiye’nin savunma harcamalarını birkaç kat daha artır. Bu tür savunma harcamaları yukarıda ki Türkiye’nin kaybını gösteren meblağa dâhil değildir. Kısaca basitçe yapılan bir hamle ile Türkiye’nin ekonomik dengeleri bozulur, dış borç artar, ülkede iç siyaset karışır ve Türkiye’nin hem dış siyaseti, hem de

ekonomisi zayıflar. Bu süreçte **Türkiye Dünya Bankası** ve **IMF**'ye borçlanması giderek artar (Şen, 1990: 241; Öztürk, 1999; Özdağ-Laçiner-Erkun, 2003: 232).

SONUÇ

Türkiye'nin 1960'lı yıllara gelinip de Kıbrıs meselesi ortaya çıkıncaya kadar belirgin bir Orta Doğu politikasına sahip değildir. Cumhuriyetten hemen sonra veya Millî Mücadele sırasında yapılan anlaşmalar hep Türkiye'nin sınırlarını belirleyebilmek içindir. Bu durum II. Dünya Savaşı sonuna kadar devam eder. Bölgede İsrail Devleti'nin kurulması ve Türkiye'nin İsrail devletini tanıması sonucu Arap ülkeleri ile arasında soğukluk yaşanmaya başlar. Ne zaman ki Kıbrıs'ta baş gösteren olaylar sonrasında Birleşmiş Milletlerde Türkiye yalnız kalınca, artık Türkiye'nin Orta Doğu'da belirli bir dış politika güdümlü ihtiyacı belirir.

1960 sonrası Türkiye bir denge politikası içerirse girer. II. Dünya Savaşı sonrasında ülkenin dış politika ve ekonomik politikada ABD güdümlü bir strateji izler, fakat Kıbrıs konusunda yalnız kalınca hem Orta Doğu'da Araplara yaklaşır, hem de 1963 yılında AET'ye başvurur. 1970'li yıllardan sonra İslam Birliği'ne sıcak bakılmaya başlanır ve Rabat Kongresi'ne katılır. İslam Devletleri ile Türkiye yeni bir döneme girer. Bu dönemde Türkiye Araplarla İsrail arasında bir denge politikası izlemeye çalışır. 1976-1990 yılları arasında İslam ülkeleriyle Türkiye arasında ticari boyutta çok ciddi atılımlar gerçekleşir.

1990 yılında patlak veren Körfez Krizi-Savaşı'nda Türkiye Batı yanlısı politika izlediği için İslam ülkelerinden belirli ölçüde uzaklaşır. Özellikle terör konusunda PKK'ya yapılan yardımlar, Suriye'nin Yunanistan'la işbirliğine girişmesi, PKK'ya yataklık yapması; İran'ın hem Ermenileri desteklemesi, hem de PKK, Hizbullah gibi terör örgütlerine yardımcı olması; Irak'ın su nedeniyle Suriye ile birlikte Türkiye'yi sıkıştırması oldukça gerilimli günlere neden olur.

Türkiye yapılan tüm Arap-İsrail savaşlarında içten içe Arapları desteklemesine karşın görünürde denge politikası gütmek zorunda kalır, zira İsrail'in arkasında ABD ve Batı ülkeleri vardır. Türkiye Suriye ve PKK'ya karşı İsrail ile birçok konuda iş birliği yaparak ortak tatbikatlar icra etmesi ve SSCB'nin parçalanma sürecinde Suriye'nin yalnız kalması ve ABD'nin Orta Doğu'ya çöreklenmesi ile Suriye Türkiye ile dostane ilişkilere girmek zorunda kalır. Filistin konusu da uzun yıllar sonra belirli bir çizgide devam etmekte ve hala çözüm beklemektedir. Orta Doğu ülkeleri bir an önce barışa, sükûnete, istikrara kavuşmalı ve kendi aralarında her türlü işbirliğini geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

AKBANK, (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir, (1984), **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

-----, (1994), **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları,1948-1988**,T. İş Bankası Yay. Ankara.

-----, (1983), **Kıbrıs Meselesi**, 1954-1959, Ankara, AÜSBF Yayınları, Ankara.

-----, (1991), **Belgelerle Türk Amerikan İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Altunışık, Meliha Benli, (1999), **Türkiye ve Ortadoğu-Tarih, Kimlik, Güvenlik**, Boyut Yayın Grubu, İst.

Ayın Tarihi, (1948), No: 181, Aralık.

Ayın Tarihi, (1950), No: 203, Ekim.

Ayın Tarihi, (1954), No: 251, Ekim.

Ayın Tarihi, (1954), No: 252, Kasım.

Ayın Tarihi, (1956), No: 273, Ağustos.

Bağcı, Hüseyin, (1992), “Zypernpolitik der Menderes Regierung von 1950-1960. Ein Wendepunkt in der türkischen Aussenpolitik”, **In Orient**,33/1,

Bostancıoğlu, Burcu, (1999), **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitab. Yay. Ankara.

Buhle, Matthes, (1996), “Türkei, Politik und Zeitgeschichte”, **Band 2 Leske + Budrich**, Opladen.

Can, Mehmet, (1993), **Ortadoğu’da Amerikan Politikası**, Bayrak Yayınları, İstanbul.

Cem, İsmail, (1977), **Tarih Açısından 12 Mart, Nedenleri, Yapısı, Sonuçları**, Cem Yayınları, İstanbul.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, (1969), No: 60, Eylül.

Duman, Sabit, (1995), “Filistin’de İngiliz Yönetimi”, **Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı’ya Armağan**, H.Ü.A.İ.ve İ.Tarih Enst., Ankara.

Dursun, Davut, (1995), “Türkiye İslam Dünyasının Neresinde?”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S. 3.

Dursunoglu, Alptekin, (2000), **Stratejik İttifak, Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü**, Anka Yay., İstanbul.

GönlüboL, Mehmet, (1996), **Olaylarla Türk-Dış Politikası 1919-1995**, Siyasal Kitabevi, 9.Baskı,Ankara.

Gönlübol, Mehmet-Ülman, Halûk, (1977), **Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt: I (1919-1973), Cilt II (1973-1983)**, AÜSBF Yayınları, Ankara.

Günaltay, M. Şemseddin, (1947), **Yakın Şark-III, Suriye ve Filistin**, TTK, Ankara.

Gürbey, Gülistan, (1991), “Die Türkei und der Nahe Osten. Die politische Interessenkonstellation der Türkei im Golfkrieg”, **In: Südosteuropa Mitteilungen**, München, 31, 3.

Hale, William, (2000), **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev.: Petek Demir, Mozaik Yay., İstanbul.

Hurewitz, J. C., (1958), “Diplomacy in the Near and Middle East”, **A Documentary. Record: 1914-1956**, Vol. II, Van Nostrand Company, New York.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, (1995), “Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S. 3.

Kafaoglu, Arslan Başer, (1995), “Kıbrıs”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S. 3.

Karaosmanoglu, Ali L., (1991), “Die Türkei die europäische Sicherheit und der Wandel der internationalen Beziehungen”, **In: Europa Archiv Folge 46/5**, Bonn.

Karpat, Kemal H., (1975), “Turkey’s Foreign Policy in Transition, 1950-1974”, Leiden, **Br Illustrations**.

Kocaoğlu, Mehmet, (1995), “**Suriye ve PKK**”, Avrasya Dosyası, C.2, S.3, Ankara.

Köni, Hasan, (1995), “Yeni Uluslararası Düzendeki Türk-ABD İlişkileri”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S. 3.

-----, (1996), “Körfez Savaşı Sonrasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, C. 3, S. 1, Ankara 1996.

Kürkçügil, Masis, (2003), **Kıbrıs, Dün ve Bugün**, İthaki Yay., İstanbul.

Kürkçüoğlu, Ömer, (1982), **Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi 1908-1918**, Ankara SBF Yayını.

-----, (1978), **Türk -İngiliz İlişkileri 1920-1950**, Ankara SBF Yayını.

-----, (2002), “Türk dış politikasının ana ekseninde tarih, coğrafya ve konjonktür iç içe olmak zorundadır!”, **Türkiye Günlüğü**, S. 68.

-----, (1972), “Türkiye’nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970”, **SBF Dergisi**, C. 27. S. 2. 1972, Ankara.

Landau, Jacop, (1995), “İsrail’deki Arap Azınlık”, **Avrasya Dosyası**, C.2,S.1,Çev.: Cahide Ekiz.

Lawson, Freed H., (1995), “İçte Kabuk Değiştiren Suriye”, **Avrasya Dosyası**, C. 2, S. 3, Ankara.

Manisalı, Erol, (2003), **Avrupa Kışkacında Kıbrıs**, Derin Yayınları 29, İstanbul.

Mcghee, George, (1992), **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Musevilerle 500 Yıl, (1992), Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Okçu, Metin, (1993), “**Türkiye ve Komşuları-Irak ve Suriye**”, Savunma ve Havacılık, 1993.

Öymen, Onur, (2002), **Silahsız Savaş – Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, Remzi Kitab. İst.

Özdağ, Ümit-Laciner, Sedat-Erkun, Serhat, (2003), **Irak Krizi 2002-2003**, Orta Doğu Araştırma Dizisi, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Özel, Soli, (2002), “105 Yıllık Mesele”, **Türkiye Günlüğü**, S. 68.

Öztürk, Osman Metin, (1999), **Irak Yapısı ve Komşuları ile İlişkileri**, KÖK, Araştırmalar C. I, S. I, Ankara.

Sander, Oral, (1998), **Siyasi Tarih, 1918-1994**, 7. Baskı, İmge Yay. Ankara.

-----, (1998), **Türkiye’nin Dış Politikası**, 2. Baskı. Ankara.

Sever, Aysegül, (1997), **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

Sezgin, Ferruh, (1996), “Kürt Devletinin Hamisi: Çekiç Güç”, **Avrasya Dosyası**, C. 3, S. 1, Ankara.

Şalvarcı, Yakup, (2003), **Pax Aqualis, Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Orta Doğu**, Zaman Kitabevi, İstanbul.

Shaw, Stanford J.-Shaw, E. Kural, (2000), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, II.Cilt, e Yay., İst.

Soysal, İsmail, (1995), “Ortadoğu”, “Türk Dış Politikası”, **Yeni Türkiye 3**, S. 3.

Sönmezoğlu, Faruk, (1998), “Türk Dış Politikasının Analizi”, **Derleyen: Hüseyin Bağcı, Demokrat Partinin Ortadoğu Politikası**, Der Yayınları, İstanbul.

Steinbach, Udo, (1996), “Die Türkei im 20. Jahrhundert, Schwieriger Partner Europas”, **Bergisch Gladbach**, Verlag: Lübbe, Gladbach.

Şen, Faruk, (1990), “Die Türkei zwischen Golfkrise und potentielltem EG-Beitritt. Entwicklungsperspektiven für die neunziger Jahre”, **In: Zentrum für Türkei Studien**, 3/2.

Tartanoğlu, Ali, (1990), **Irak,Saddam,Körfez**, Ankara.

TBMMTD, (1949), 8. Dönem, 21. Cilt.

TBMMTD, (1958), 11. Dönem, 4/2.Cilt.

TBMMTD, (1970), 3. Dönem, 3. Cilt I. Toplatı.

TBMMTD, (1971), 3. Dönem,12.Cilt II.Toplantı.

Tibi, Bassam (1991), **Konfliktregion Naher Osten, Regionale Eigendynamik und Großmachtinteressen**, München.

Ülger, İrfan Kaya-EFEGİL, Ertan, (2001), **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meslesi (Bugünü ve Yarını)**, Ankara, s. 1.

Ünal, Hasan, (2002), “Türkiye ve Orta Doğu: Filistin’den Irak Senaryolarına Türkiye Orta Doğu Sorunları”, **Türkiye Günlüğü**, S. 68.

